

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-3>

УДК 336.648

КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

LENDING TO THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE DURING WAR

Білоченко Андрій Миколайович

кандидат економічних наук, докторант,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Національної академії аграрних наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8038-9586>

Bilochenko Andrii

National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

У статті розглянуто проблеми забезпечення аграрних підприємств України кредитними ресурсами для ведення ефективної господарської діяльності в умовах військового стану. Розглянуто загальні принципи специфіка кредитної підтримки підприємств агросектору, виходячи із сезонності їх виробничої діяльності та відповідних диспропорцій їх потреби в оборотних коштах. Розглянуто основні джерела фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств та роль кредитної підтримки для забезпечення їх ефективної діяльності. Визначено перешкоди формуванню прозорої кредитної політики відносно підприємств агросектору, котрі існують у банківській сфері. Досліджено динаміку процесів банківського кредитування після початку війни та окреслено перспективи щодо його розширення в майбутньому. Розглянуто вплив регулятивної політики Національного Банку України на кредитну активність комерційних банків в сучасних умовах.

Ключові слова: аграрні підприємства, кредитування, кредитні ресурси, комерційні банки, норма резервування.

The article examines the problems of providing agricultural enterprises of Ukraine with credit resources for effective economic activity in the conditions of martial law. The general principles of the specifics of credit support for enterprises in the agricultural sector are considered, based on the seasonality of their production activity and the corresponding disproportions in their need for working capital. The main sources of financial resources of agricultural enterprises and the role of credit support to ensure their effective activity are considered. Obstacles to the formation of a transparent credit policy regarding agricultural sector enterprises that exist in the banking sector have been identified. The dynamics of bank lending processes after the start of the war were studied and prospects for its expansion in the future were outlined. The influence of the regulatory policy of the National Bank of Ukraine on the credit activity of commercial banks in modern conditions is considered. Ensuring the efficiency of the functioning of agricultural enterprises largely depends on the regularity of replenishment of their working capital to finance operational activities, as well as on the availability of investment resources to ensure the proper level of reproduction of fixed assets. At the same time, lending to agricultural enterprises is one of the most problematic sectors in the banking sector, since determining the level of solvency of agricultural producers requires the use of long-term forecasting and analysis of the dynamics of the markets where their products will be sold. This significantly complicates the reliability of determining the borrower's solvency level, which generally complicates the process of obtaining loans by agricultural sector enterprises. In Ukraine, the problem of farmers' access to credit resources is also complicated by the long-term crisis in the industry, which has led to a general reduction in agricultural lending by commercial banks. Currently, when as a result of military operations, the uncertainty in the field of long-term forecasting has significantly increased, commercial banks have reduced lending to the national economy to almost zero, which painfully hit the agrarian sector, which was left practically without external sources of replenishment of its financial resources, since the state also practically stopped financing agricultural support programs, directing funds to finance the country's defense.

Keywords: agrarian enterprises, crediting, credit resources, commercial banks, reserve ratio.

Постановка проблеми. Забезпечення ефективності функціонування аграрних підприємств значною мірою залежить від регулярності поповнення їх оборотних коштів для фінансування операційної діяльності, а також від доступності інвестиційних ресурсів для забезпечення належного рівня відтворення основних засобів. При цьому кредитування сільськогосподарських підприємств виступає одним з найбільш проблемних секторів у банківській сфері, оскільки визначення рівня платоспроможності аграрних виробників вимагає застосування засобів довгострокового прогнозування та аналізу динаміки ринків, на яких відбуватиметься збут їхньої продукції. Це суттєво ускладнює достовірність визначення рівня платоспроможності позичальника, що загалом ускладнює процес одержання кредитів підприємствами агросектору. В Україні проблеми доступу аграріїв до кредитних ресурсів ускладнюються також тривалою кризою галузі, яка призвела до загального скорочення обсягів кредитування сільського господарства з боку комерційних банків. В даний час, коли внаслідок військових дій значно зросла невизначеність у сфері довгострокового прогнозування, комерційні банки скоротили практично до нуля кредитування національної економіки, що болісно вдарило по аграрному сектору, який залишився практично без зовнішніх джерел поповнення своїх фінансових ресурсів, оскільки держава також практично припинила фінансування програм підтримки сільського господарства, спрямувавши кошти на фінансування оборони країни. Відтак, визначення шляхів відновлення кредитування агросектору в умовах війни набуває особливої актуальності для забезпечення нормального функціонування аграрної сфери та формування перспектив її відновлення в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань забезпечення ефективності кредитування агросектору не є новим для сучасної економічної науки. Наразі існує значний обсяг напрацювань у сфері фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств як за рахунок банківського сектору, так і за рахунок формування цільових державних програм підтримки аграрних виробників. Зокрема, можна зазначити, що достатньо широко дана проблематика розглянута у роботах таких науковців та практиків, як Л. І. Галас [1], В. М. Гомза [2], О. С. Наконечна [4], М. В. Негрей [6], О. Чорнобай [7], О. І. Шпанель-Юхта [8] та багатьох інших.

Проте, враховуючи динамічні зміни, що відбуваються у національній економіці України та, зокрема, на банківському і фінансовому ринку, виникає потреба пошуку нових шляхів вирішення проблеми забезпечення аграрних підприємств кредитними ресурсами в складних умовах війни з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних особливостей забезпечення кредитними ресурсами підприємств агросектору України та пошук шляхів вирішення існуючих перешкод у даній сфері з метою забезпечення їх ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств передбачає реалізацію цілого комплексу заходів по їх ресурсному забезпеченню для можливості проведення операційної діяльності. При цьому сезонність виробництва, яка характерна для аграрних виробників, в тому числі – і у тваринництві, справляє суттєвий вплив на ритмічність потоків матеріальних та фінансових ресурсів, що необхідні для забезпечення належного рівня виробничої результативності аграрних підприємств. Саме тому, для формування нормального та безперервного виробничого процесу на сільськогосподарських підприємствах існує потреба збалансування ритмічності надходження оборотних коштів, за рахунок яких підтримується діяльність суб'єктів господарювання поза сезоном збуту основної частки готової продукції. В такому аспекті особливого значення набуває кредитування аграрних підприємств з боку банківського сектору або гарантування таких кредитів за рахунок державних цільових програм підтримки сільського господарства.

Необхідно зазначити, що забезпечення ефективного кредитування аграрних підприємств має велике значення для розвитку аграрної галузі та національної економіки в цілому. Це обумовлюється рядом причини, до числа основних з яких можна віднести наступні:

1. Розвиток агросектору набуває ключового значення для забезпечення продовольчої безпеки країни та задоволення потреб населення у якісних харчових продуктах загалом. При цьому саме ефективна система кредитування забезпечує для аграрних підприємств можливість динамічного розвитку та впровадження нових технологій, підвищення ефективності виробництва та забезпечення

стабільності постачання готової продукції на ринок.

2. Аграрна галузь в Україні виступає одним із важливих джерелом доходів для багатьох регіонів та сільських територіальних громад. При цьому кредитування сільськогосподарських товаровиробників сприяє ефективному розвитку та підтримці цих громад за рахунок збільшення чисельності робочих місць та забезпечення зростання якості життя місцевого населення за рахунок приросту доходів.

3. Аграрна галузь виступає важливим сегментом сфери експорту для України, тому саме ефективна система кредитування аграріїв призначена для забезпечення їх динамічного розвитку з метою формування належного рівня конкурентоспроможності на міжнародних ринках. У свою чергу, це має наслідком зростання обсягів експорту сільськогосподарської продукції та приріст валютних надходжень до країни.

4. Кредитування є одним з ключових інструментів забезпечення фінансової стійкості та розвитку аграрних підприємств. Зокрема, саме кредитування сприяє зниженню ризиків платоспроможності та знижує виробничі витрати, забезпечує необхідні обсяги фінансування операційної діяльності підприємств та допомагає забезпечити належний рівень їх капіталізації.

5. Ефективне кредитування сприяє забезпеченню належного рівня конкуренції на ринку, що призводить до формування системи стабільного та диверсифікованого аграрного виробництва на основах рівності умов для всіх учасників ринку.

6. Банківське кредитування допомагає забезпечити аграрним підприємствам доступ до необхідних ресурсів та обладнання, що має наслідком підвищення продуктивності та ефективності виробництва.

7. Кредитування може бути також важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку аграрної галузі. Це передбачає фінансування проектів, що пов'язані з екологічною безпекою, охороною довкілля та забезпеченням сталого використання природних ресурсів.

Загалом можна стверджувати, що ефективна система кредитування аграрних підприємств виступає у якості одного з найбільш важливих факторів для розвитку сфери сільськогосподарства та національної економіки в цілому. Воно забезпечує фінансову стабільність аграрних виробників, сприяє збільшенню їх прибутку та зниженню впливу

ризиків платоспроможності, а також здатне вплинути на зростання зайнятості в аграрній сфері та загалом створює належні умови для сталого розвитку аграрної галузі.

Проте, розгляд системи кредитування сільськогосподарських підприємств суто з точки зору економічної ефективності функціонування аграрної сфери є доцільним в стабільних умовах. В даний час, коли війна, розпочата російськими агресорами, призводить до деструктивних тенденцій в економічній системі України та має наслідком руйнування аграрної галузі у південних та східних регіонах нашої держави, питання забезпечення сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами, необхідними для забезпечення безперервності їх діяльності, набуває особливої актуальності.

Логічним наслідком війни стали й проблеми у сфері кредитування аграрних підприємств. Зокрема, за 2022 рік відбулося значне скорочення обсягів кредитування аграріїв, що було зумовлено й об'єктивними причинами економічного характеру, до яких можна віднести наступні:

1. Зростання ризику – російська агресія призвела до значного зростання ризиків для аграрних підприємств в Україні. Внаслідок цього багато банків практично до нуля скоротили програми кредитування аграрних підприємств, оскільки такі кредити стали розглядатися у якості високоризикованих проектів.

2. Загальне зростання ризику та нестабільності в країні мало наслідком загальне зниження попиту на кредити з боку аграрних підприємств. Більшість з них припинили реалізацію своїх інвестиційних програм, спрямованих на розширення бізнесу, що призвело до загального зменшення потреби в кредитних ресурсах з боку аграрної сфери.

3. Зменшення кількості кредиторів – військові дії також суттєво вплинули на фінансові ринки, внаслідок чого відбулося загальне зменшення кількості банків, які можуть виступати у якості кредиторів, на ринку, що, у свою чергу, суттєво вплинуло на доступність та вартість кредитів для усіх підприємств. Водночас, значна частина банків, які працювали у сфері кредитування агросектору, зняли свої кредитні продукти з ринку.

4. Зростання процентних ставок – зменшення чисельності кредиторів та зростання ризиків платоспроможності призвели до загального зростання процентних ставок на кредити, що зробило їх менш доступними для більшості аграрних підприємств.

Необхідно також зазначити, що в останні роки спостерігалось значене зростання обсягу експорту української аграрної продукції, що було зумовлено відкриттям платоспроможних ринків Європейського Союзу для українських підприємств в процесі євроінтеграції. Саме за рахунок цих надходжень відбувалося забезпечення національних товаровиробників оборотним та інвестиційним капіталом, необхідним для вдосконалення та розширення виробництва. Однак, військові дії вплинули також і на логістику експортних поставок аграріями, що разом з окупацією частини території України призвело до суттєвого падіння експорту сільськогосподарської продукції у 2022 році (рис. 1).

Як бачимо, за 2022 рік відбулося скорочення обсягів експорту аграрної продукції українських підприємств по трьом ключовим позиціям з чотирьох. Лише експорт продуктів тваринного походження зріс на 9,5% порівняно з 2021 роком. Але й така тенденція пояснюється не зростанням ефективності галузі тваринництва, а намаганням підприємств будь-що реалізувати наявні активи перед загрозою їх втрати внаслідок воєнних дій. Наслідком цього є загальне скорочення поголів'я за усіма напрямками даної сфери й у наступні роки це матиме наслідком скорочення виробництва даної галузі. А найбільше скорочення відбулося у сфері ек-

порту готових харчових продуктів – на 34,1%. Це зумовлено не лише руйнуванням переробних підприємств в районах бойових дій, але й падінням обсягів виробництва внаслідок перебоїв з електропостачанням восени та взимку 2022 року, через що було порушено ритмічність виробничих процесів на підприємствах.

Загальним наслідком таких тенденцій стало скорочення обсягу фінансових ресурсів, доступних для аграрних товаровиробників. В такій ситуації природним стало зростання потреби в покритті фінансування за рахунок банківських кредитів. Однак, як уже зазначалося вище, програми кредитування аграріїв були суттєво скорочені і доступність кредитів для сільськогосподарських підприємств значно зменшилася. При цьому, коли влітку 2022 року, після стабілізації ситуації в країні, банки поступово почали відновлювати кредитні програми, відбулося суттєве зростання ставок за кредитами, що було зумовлено монетарною політикою НБУ, котрий з червня підняв облікову ставку з 10 до 25% [5].

Таким чином, в даний час виникає об'єктивна потреба, вдосконалення існуючої системи фінансового забезпечення аграрних підприємств фінансовими ресурсами для гарантування їх безперебійного функціонування в майбутніх періодах. При цьому необхідно зважити, що можливості банківського

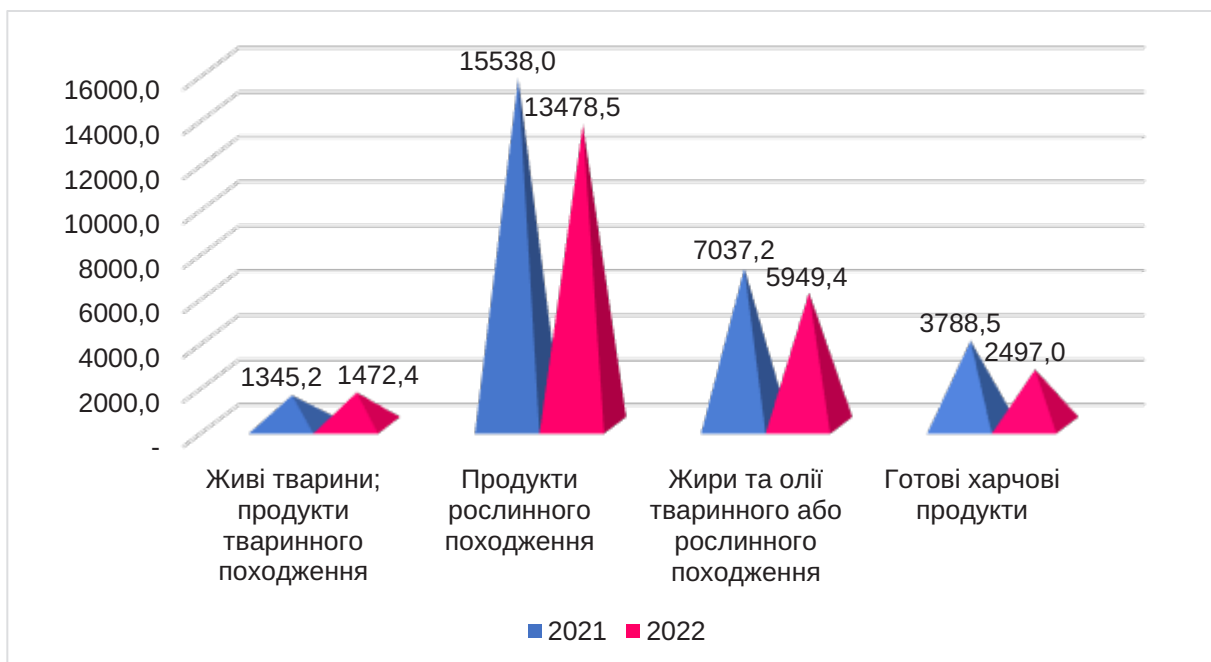

Рис. 1. Структура експорту продукції сільського господарства України за 2021–2022 рр., млн дол. США

Джерело: [3]

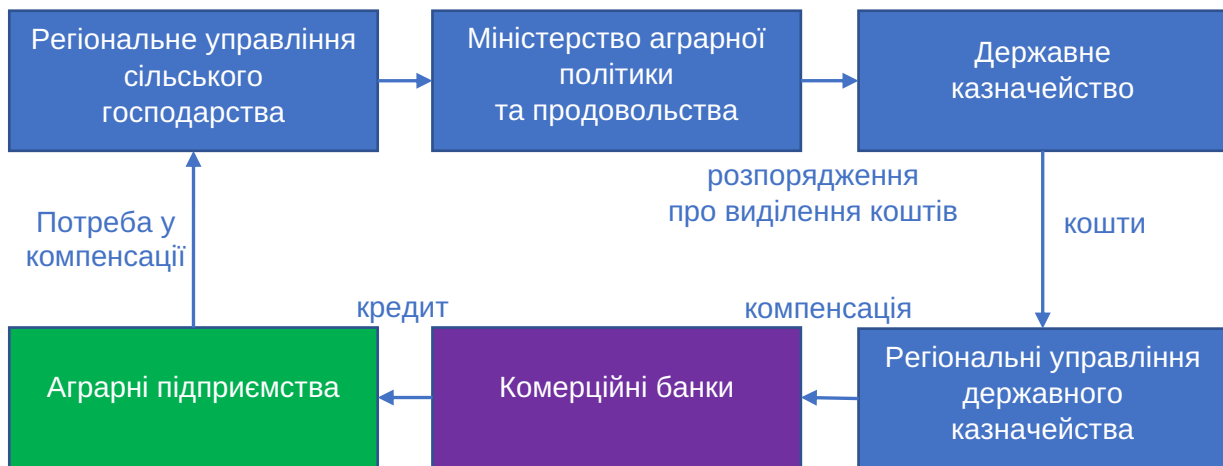

Рис. 2. Схема здешевлення кредитів для аграрних підприємств України в умовах війни

Джерело: [7]

кредитування в даний час є обмеженими у зв'язку із зменшенням їх доступу до дешевих грошових ресурсів на зовнішніх ринках через зростання ризиковості таких операцій, а також у зв'язку із загальним скороченням обсягів міжбанківського кредитування з боку Національного банку України, котрий проводить політику жорстку монетарну політику із стримування інфляційних процесів.

З іншого боку, пряме державне фінансування або надання цільових позичок аграрним підприємствам в найближчому майбутньому також будуть навряд чи можливими, у зв'язку з пріоритетністю державних витрат на фінансування національної оборони. Таким чином, виникає потреба розробки механізму, який би дозволив відкрити для агросектору кредитні можливості фінансового ринку з прийнятним рівнем відсоткових ставок за умов обмеженості ресурсів цього ринку.

На наш погляд найбільш ефективним вирішенням даної проблеми може стати застосування механізму державних гарантій для забезпечення здешевлення кредитів для аграрних підприємств. Щоправда, це потребуватиме збільшення обсягу регулятивних операцій з боку держави, а також цільового розширення міжбанківського кредитування з боку НБУ для підтримки банківського сектору, котрий фінансуватиме аграрні кредитні програми. В загальному така схема передбачає узгодження обсягів кредитування на загаль-

нодержавному та регіональному рівні, а також директивних витрат на компенсацію вартості кредитів комерційним банкам (рис. 2).

Ефективне функціонування зазначеної схеми, втім, потребує також наявності механізму гарантування повернення кредитів, що є також і вимогою банківської системи для формування кредитних програм. Для цього цілком може бути застосована практика застави майна аграрних підприємств на засадах страхування їх за рахунок цільового державного фінансування. З одного боку, це даватиме зайві гарантії банкам, а за іншого – не потребуватиме значних витрат з боку державного бюджету.

Висновки. Отже, приходимо до висновку, що військові дії призвели до негативних диспропорцій на ринку кредитування, що мало наслідком формування проблем у сфері забезпечення кредитними ресурсами підприємств агросектору. Падіння експортних доходів та інфраструктурні перебої у функціонуванні національної економіки призвели до зростання потреби у фінансуванні операційної діяльності агровиробників за рахунок банківського капіталу. Для вирішення даної проблеми необхідно реалізувати комплекс заходів, спрямованих на державне гарантування здешевлення кредитів для агросектору, а також – формування кредитних ресурсів для комерційних банків за рахунок розширення програми міжбанківського кредитування з боку НБУ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галас Л. І., Дзямулич М. І., Шматковська Т. О. Особливості експортної діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні. *Економічний форум*. 2021. № 2. С. 74–79.

2. Гомза В. М. Сучасний стан кредитування аграрних підприємств: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 6(2). С. 137–141.
3. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.02.2023).
4. Наконечна О. С. Особливості банківського кредитування аграрних підприємств України. *Агросвіт*. 2015. № 7. С. 26–30.
5. Національний банк України. URL: <https://www.bank.gov.ua/> (дата звернення: 01.02.2023).
6. Негрей, М. В., Трофімцева, О. В. Аналіз функціонування аграрного сектору України в умовах війни. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*. 2022. № 102. С. 49–56.
7. Чорнобай, О. Особливості кредитування аграрних підприємств в умовах ринкової економіки. *Економічний вісник університету*. 2009. № 14. С. 10–16.
8. Шпанель-Юхта О. І. Особливості банківського кредитування в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45.

REFERENCES:

1. Halas, L. I., Dziamulych, M. I., & Shmatkovska T. O. (2021). Osoblyvosti eksportnoi diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv v Ukraine [Peculiarities of export activity of agricultural enterprises in Ukraine]. *Ekonomichnyi Forum*, vol. 2, pp. 74–79. (in Ukrainian)
2. Gomza, V. M. (2014). Suchasnyi stan kredyтування ahrarnykh pidpriemstv: problem ta shliakhy jikh vyrishennia [The current state of lending to agricultural enterprises: problems and ways to solve them]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*, vol. 6(2), pp. 137–141. (in Ukrainian)
3. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed on 01.02.2023).
4. Nakonechna, O. S. (2015). Osoblyvosti bankivskogo kredyтування agrarnykh pidpriemstv Ukrainy [The peculiarities of bank lending of ukrainian agricultural enterprises]. *Agrosvit*, vol. 7, pp. 26–30. (in Ukrainian)
5. National Bank of Ukraine. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed on 01.02.2023).
6. Negrei, M. V., & Trofimtseva, O. V. (2022). Analiz funktsionuvannia agrarnogo sektoru ukrainy v umovakh vijiny [Analysis of the functioning of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of war]. *Visnyk Kharkivskogo Natsionalnogo Universytetu imeni V. N. Karazina, seria "Ekonomiczna"*, vol. 102, pp. 49–56. (in Ukrainian)
7. Chornobai, O. (2009). Osoblyvosti kredyтування agrarnykh pidpriemstv v umovakh rynkovoї ekonomiky [Peculiarities of lending to agricultural enterprises in the conditions of a market economy]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, vol. 14, pp. 10–16. (in Ukrainian)
8. Shpanel-Yukhta, O. I. (2022). Osoblyvosti bankivskogo kredyтування v umovakh viiny [Peculiarities of bank crediting in the conditions of war]. *Ekonomicna ta suspilstvo*, vol. 45. (in Ukrainian)